

DOI: 10.7251/GFP2212079I

UDC: 364.632-053.2:004.738.5

Pregledni naučni rad*Datum prijema rada:*
24. maj 2022.*Datum prihvatanja rada:*
25. jul 2022.**Krivično djelo proganjanje u fizičkom i sajber prostoru**

Rezime: Krivično djelo proganjanje uvedeno je u naše krivično zakonodavstvo Krivičnim zakonikom Republike Srpske iz 2017. godine. Radi se o novom krivičnom djelu čije je zakonsko regulisanje zbog njegove prirode veoma teško riješiti na odgovarajući način. Zato se u praktičnoj primjeni javlja niz nedoumica koje se odnose na radnju izvršenja, njen intenzitet i dužinu trajanja, posljedicu i uzročnu vezu. Uz to sudska praksa, a i teorija, još se nalaze u sferi fizičkog i realnog prostora kada posmatraju ovo djelo i njegovu distinkciju prema drugim krivičnim djelima slične prirode. Međutim, ovdje se javlja jedan novi, do sada manje poznat, i slobodno rečeno dominantni prostor u kome se djelo izvršava, a to sajber prostor ili sredina. Zakonsko uređenje aktivnosti u ovom prostoru u Bosni i Hercegovini je u velikom zakašnjenju što stvara i velike teškoće kod primjene inkriminacije proganjanja počinjene u virtuelnom svijetu. Upravo o tome, ali se ne ograničavajući isključivo na taj segment, govori autor u ovom radu. Cilj je da se rasčlane bitni elementi ovog krivičnog djela, djelo smjesti u fizički i sajber prostor i ukaže na postojeću i potrebnu zakonodavnu regulativu u krivičnopravnom i širem smislu riječi koja je povezana sa tim zakonodavstvom.

Ključne riječi: proganjanje, radnja izvršenja, sajber prostor, zakonodavstvo.

Veljko Ikanović

*Sudija Vrhovnog suda
Republike Srpske i vanredni
profesor Fakulteta pravnih
nauka, Panevropskog
univerziteta Apeiron Banja
Luka,
veljko.ikanovic@pravosudje.ba*

1. UVOD

U Krivični zakonik Republike Srpske iz 2017. godine¹ (KZ RS) unijeto je više krivičnih djela koja do tada nisu bila poznata u domaćoj pravnoj nauci i zakonodavstvu. O potrebi njihovog pravnog regulisanja prije donošenja zakona nije se vodila naučna i stručna rasprava. Ovdje prije svega mislimo na krivična djela genitalnog sakaćenja žena i proganjanja ali i na određena tradicionalna krivična djela koja su dobila svoju drugačiju formu koja ih udaljava od ustaljenog i tradicionalnog uređenja. Oba prethodno pomenuta krivična djela unijeta su u na osnovu obaveza koja je Bosna i Hercegovina (BiH) preuzela ratifikovanjem Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici² (Istanbul, 11.

¹ Krivični zakonik Republike Srpske 2017. *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 64/17, 104/18, 15/21 i 89/21.

² Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. *Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori*, br. 19/13.

maja 2011. godine, tzv. Istanbulska konvencija). Istanbulsku konvenciju BiH je ratifikovala 07. avgusta 2013., a stupila je na snagu danom objavljivanja 10.10. 2013. godine i sprovedena je samo u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske ali nije u ostalim zakonodavstvima u BiH (BiH, Federacije BiH, Brčko Distrikta BiH). Zašto je to tako i zašto je Republika Srpska prva i jedina izvršila konvencijsku obavezu koju je preuzela država, ostaje za razmišljanje i ozbiljniju raspravu, što nije predmet ovog rada ali donekle objašnjava izostanak naučne i stručne rasprave o potrebi i načinu uređivanja ove osjetljive materije.

Istanbulska konvencija nije bliže odredila elemente krivičnog djela proganjanja, nego je samo obavezala države potpisnice da bude inkriminisano umišljajno ponavljanje prijetnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se ono plaši za svoju bezbjednost (član 34 Konvencije). KZ RS krivično djelo proganjanje propisuje u članu 144, u Glavi XIII Krivična djela protiv sloboda i prava građana. U nastojanju da obuhvati svo nepravdo zakonodavac te radnje opisuje sa jednom dosta uopštenom i djelimično neodređenom definicijom. Osnovni problem takve definicije jeste što većina tih radnji koje u svojoj ukupnosti mogu u određenom kontekstu da predstavljaju proganjanje same po sebi, ako se izolovano posmatraju, nisu u dovoljnoj mjeri štetne da bi zasluživale inkriminisanje, a neke mogu biti i socijalno adekvatne.³ Ovo je krivično djelo unijeto u pojedina evropska krivična zakonodavstva prije usvajanja Istanbulske konvencije (Austrija, Njemačka, Italija), a u neka po njenom usvajanju (Hrvatska – nametljivo ponašanje, Slovenija – uhođenje i dr.). Upravo ta zakonodavstva poslužila su kao model našem zakonodavcu da propiše krivično djelo proganjanje u KZ RS, jer anglosaksonski model koji je znatno stariji nije odgovarajući našem poimanju bića krivičnog djela. Pojam uznemiravanja poznat je u zakonodavstvu Velike Britanije od 1997. godine kada je donesen Zakon o zaštiti od uznemiravanja⁴, a izmijenjen je Zakonom o zaštiti sloboda kojim je kriminalizovano i nametljivo ponašanje jer je uznemiravanje bilo uopšteno i žrtve nisu shvatane ozbiljno. U američkom zakonodavstvu pojam stalking je inkriminisan prvo u Kaliforniji 1990. godine zbog učestalih ubistava u vezi sa prethodnim uhođenjem i uznemiravanjem žrtava tokom osamdesetih godina⁵, a kasnije i u drugim saveznm državama. Ovu inkriminaciju je teško uobličiti u pravnu normu koja određeno obuhvata sva njena obilježja, što se odrazilo i u opisu krivičnog djela u KZ RS. Zakonodavac je pravilno pošao od upornosti i dužeg vremenskog trajanja radnje ali je propustio da odredi podobnost radnje da značajno ugrozi lični život pasivnog subjekta. Umjesto toga on je to pokušao da nadomjesti prelaskom direktno na posljedicu, koju je takođe nesvršenim glagolom „izaziva“ učinio neodređenom. Osim toga ostao je nepokriven jedan širok prostor s obzirom na mjesto, način i sredstvo izvršenja krivičnog djela i posljedicu, a radi se o sajber prostoru koji se razlikuje od realne fizičke sredine u kojoj se većina krivičnih djela izvršava.

Zbog svega toga može se osnovano očekivati da će ovo krivično djelo biti predmet interesovanja pravne nauke, a posebno sudske prakse koja je već zauzela određene stavove o spornim pitanjima vezanim za nedostatke ove odredbe.

³ Stojanović, Z. (2017). Proganjanje-novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije. In: Ignjatović Đ. (ed.) Kaznena reakcija u Srbiji. VII deo, Beograd: Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet, 1.

⁴ Protection from Harassment Act 1997. Preuzeto 19.4.2002. sa <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/contents>.

⁵ Online harassment and cyberstalking. Preuzeto 19.4.2002. sa <https://www.privacyrights.org/consumer-guides/online-harassment-cyberstalking>.

2. KRIVIČNO DJELO PROGANJANJE

Kao što smo rekli krivično djelo proganjanje iz člana 144 KZ RS propisano je u glavi krivičnih djela protiv sloboda i prava građana (Glava XIII). Krivično djelo je propisano pod istim nazivom u članu 138a u Krivičnom zakoniku Srbije⁶, glava „Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina“ (Glava XIV), u slovenačkom Krivičnom zakonu⁷ (KZS) u glavi XVI „Krivična djela protiv ljudskih prava i sloboda“ djelo je propisano u članu 134 a. kao krivično djelo „Uhođenje“, a u hrvatskom Krivičnom zakonu⁸ (KZH) u glavi XIII „Kaznena djela protiv osobne slobode u članu 140 kao krivično djelo „Nametljivo ponašanje“. Vidimo da u svim slučajevima naziv krivičnog djela sadrži kriminološki termin „proganjanje“ ili njemu odgovarajući termin, a objekt zaštite je lična sloboda.

Termin proganjanje nastao je od engleske riječi *stalking* koja označava vrebanje, praćenje i tajno posmatranje.⁹ Ovaj termin teško je doslovno prevesti i odrediti na srpski jezik. U engleskoj se ovaj termin izvorno odnosio na lov divljači u šumi, a na prelazu 20. u 21. vijek podrazumijeva poseban način uznemiravanja ljudi. Od brojnih definicija proganjanja koje su zastupljene u literaturi najsazetija je definicija po kojoj je proganjanje uporno uznemiravanje jedne osobe protivno njenoj volji¹⁰. U KZ RS djelo proganjanje se sastoji u upornom i kroz duže vrijeme praćenju ili uhođenju drugog lica ili u nastojanju uspostavljanja ili u uspostavljanju sa drugim licem direktno ili preko trećeg lica neželjenog kontakta ili na drugi način izazivanju promjene životnih navika, tjeskobe ili straha kod drugog lica za vlastitu sigurnost ili sigurnosti njemu bliskih lica.¹¹

2.1. Radnja izvršenja

Pojedina zakonodavstva se razlikuju u definisanju radnje izvršenja krivičnog djela proganjanja. Razlike se kreću od okvirnog sasvim apstraktnog određenja radnje, do nastojanja da se te radnje konkretizuju prema taktikama i obrascima koje progonitelj primjenjuje. Baz obzira na razlike sva ova zakonska rješenja spaja činjenica da korišćene formulacije upućuju da za postojanje djela nije dovoljan jedan izolovani akt, jednokratno ili incidentno ponašanje, već njegovo ponavljanje.¹²

Radnja izvršenja u KZRS je višestruko alternativno određena kao: a) praćenje i uhođenje, b) nastojanje uspostavljanja – pokušaj dolaženja u kontakt i uspostavljanje kontakta sa drugim licem pod uslovom da je taj kontakt „neželjen“ od strane pasivnog subjekta.

⁶ Krivični zakonik. *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019)

⁷ Kazenski zakonik – KZ-1. *Uradni list RS*, br. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20 i 95/21.

⁸ Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15 - Ispravak, 101/17, 118/18, 126/19 i 84/21.

⁹ Kovačević, M. Maljković, M. (2016). *Proganjanje – kriminološki i krivičnopravni aspekti*. Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 35, 85-98.

¹⁰ Kovačević, M. (2018). *Proganjanje – opšta razmatranja i uporednopravni pregled*. *Strani pravni život*, 1, 57-71.

¹¹ Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Komentar krivičnog zakonika Republike Srpske*. Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske, 303-304.

¹² Miladinovi-Stefanović, D. (2016). *Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja*. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72, 143-162.

Praćenje se sastoji u otvorenom i javnom slijeđenju, nekog lica u njegovom svakodnevnom kretanju, obavljanju poslova, sastancima i drugim životnim aktivnostima. To može biti sačekivanje ispred zgrade i hodanje pored njega ili iza njega, korišćenje istog sredstva javnog prevoza koji se inače ne koristi, dolazak na ista mjesta, restorane, prodavnice, sportske terene, priredbe, koncerte i slično u koje progonitelj inače ne dolazi, niti su u blizini njegovog mjesta života i rada.

Uhođenje je tajno i prikriveno kretanje za pasivnim subjektom, njegovo posmatranje i prikupljanje podataka o njegovim svakodnevnim aktivnostima i navikama. Ono se najčešće ostvaruje prikrivenim posmatranjem iz automobila, skrivanjem iza živica i čoškova zgrada, fotografisanjem, posmatranjem dvogledom, dronom i slično. Uhođenje se definiše kao namjerno i ponavljano prijeteeće ponašanje prema drugoj osobi koje uzrokuje da se ona boji za vlastitu sigurnost. Prijeteće ponašanje može se sastojati od ponovljenog praćenja druge osobe, uključivanja u neželjenu komunikaciju s drugom osobom ili davanja do znanja drugoj osobi da je se posmatra.¹³

Učinioci ovog krivičnog djela kombinuju više tehnika, pa tako prema jednom holandskom istraživanju progonitelj prosječno primjenjuje šest metoda proganjanja, među kojima se posebno ističe: telefoniranje, uhođenje praćenjem ulicom, dokoličenje pred mjestom stanovanja žrtve, fizičko približavanje žrtvi, neovlašćeno ulaženje u stan i slanje poruka.¹⁴

Što se tiče nastojanja uspostavljanja kontakta ovdje se ne traži da se kontakt stvarno i uspostavi. Ovim se zbog kriminalnopolitičkih razloga kažnjava sam pokušaj krivičnog djela¹⁵ kao svršeno krivično djelo i to jednom dosta ekstenzivnom formulacijom kao što je nastojanje. Radi se o svršenom pokušaju kod koga je pored preduzimanja radnje od strane učinioca, na određeni način ili određenim sredstvom, ipak ne dolazi do nastupanja posljedice u smislu promjene ili stanja u spoljnom svijetu, pa se ne ostvaruje biće krivičnog djela u potpunosti, već samo djelimično. Nastojanje uspostavljanja kontakta se najčešće ostvaruje fizičkom aktivnošću prilaženja, pokušaja da se razgovara, dodiruje, hvata za ruku, grli i slično. nastojanje uspostavljanja kontakta može da se sastoji u slanju SMS poruka, telefoniranju, slanju mejlova, pisama, cvijeća, raznih poklona, iskazivanju neprimjerene naklonosti i divljenja i slično. To su često aktivnosti koje su dozvoljene i socijalno prihvatljive bez obzira što su neželjene. Na primjer, ukoliko se neko previše često pojavljuje na mjestima gdje i pasivni subjekt, iskazuje mu putem društvenih mreža svoje divljenje ili šalje cvijeće i poklone, moglo bi biti sporno da li se radi o proganjanju ili netaktičnom udvaranju, koje zna biti neprijatno ali ga ne bi trebalo kvalifikovati kao krivično djelo.¹⁶ Međutim kada te radnje i ponašanja pored neželjenosti i upornosti proizvode psihičke i fizičke traume kod pasivnog subjekta, uz ostale pretpostavke, tada ulaze u zabranjenu i kriminalnu zonu i ostvaruju biće krivičnog djela proganjanja.

Za sve ove radnje je bitno da se one preduzimaju na određeni način: uporno i duže vremena. Upornost podrazumijeva veći stepen riješenosti učinioca da svoju djelatnost ostvari bez obzira na prepreke, odbijanje oštećenog i druge objektivne smetnje koje se

¹³ Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Pojašnjavajući izvještaj, od 7. aprila 2011. t. 182.

¹⁴ Malsch, M. (2007). Stalking, Do criminalization and punishment help?. *Punishment & Society*, 9, 205.

¹⁵ Jovašević, D., Mitrović, Lj, Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske Opšti dio (1. izdanje)*. Banja Luka: Panevropski univerzitet "APEIRON", Banja Luka, 189-193.

¹⁶ Kovačević (2018), 57-71.

moгу pojaviti nezavisno od njegove volje. Stepен upornosti je faktičko pitanje i mora se cijенiti u svakom konkretnom slućaju zavisno od lićnih svojstava ućinioca i oštećenog, naćina izvršenja, broja preduzetih radnji, sredine u kojoj se preduzimaju, naćina odbijanja i pokazivanja od strane pasivnog subjekta da se kontakt ne Źeli i slićno.

Takođe, te radnje moraju biti preduzete u toku duŹeg vremena, a koje je to vrijeme faktičko je pitanje. Ovo se krivićno djelo određuje kao radnja stalnog, duŹevremenskog ugroŹavanja jednog lica gdje je ono više puta izloŹeno neŹeljenoj komunikaciji ili kontaktu. Ovo jeste relativno neprecizna odredba jer ne postoje jasni kriterijumi koji određuju koliko bi period kroz koji se proganjanje odvija trebalo da traje. Ovaj period ne bi smio biti predugaćak zbog dodatnog ugroŹavanja Źrtve ali ni suviše kratak jer je to protivno sadrŹini same norme. Smatra se da uznemiravanje koje poprima odlike proganjanja ne moŹe da se odvija u periodu koji je kraći od ćetiri nedjelje.¹⁷ Bez obzira na to ova odredba ukazuje da je za postojanje krivićnog djela potrebno ponavljanje određenih radnji. Međutim, to ne znaći da se krivićno djelo ne bi moglo izvršiti i jednokratnim preduzimanjem neke radnje (npr. instaliranjem određene aplikacije, saopštenja, fotografije, na društvenim mreŹama, bilborda pored puta i slićno) koja je svakodneвно vidljiva pasivnom subjektu ili njemu bliskim licima. Bez obzira koliko je istih ili razlićitih radnji preduzeto uvijek postoji samo jedno krivićno djelo proganjanja. Ovdje se ne moŹe primijeniti konstrukcija produženog krivićnog djela jer to njegova priroda ne dozvoljava pošto i kod radnje ponavljanja prema istom pasivnom subjektu i kroz duŹe vrijeme postoji samo jedno krivićno djelo.¹⁸ Pošto ponavljanje određenih radnji ulazi u sam pojam proganjanja ono se u pojedinim evropskim zakonodavstvima izrićito unosi u zakonski opis ovog krivićnog djela (npr. ćlan 134a KZ Slovenije „Ko ponovnim posmatranjem...“). Bez obzira što to KZRS izrićito ne ćini on ipak na to ukazuje postavljajući uslov da se radnja preduzima „kroz duŹe vrijeme“. Jedna preduzeta radnja, posmatrana sama za sebe, moŹe nekad biti nevaŹna sa stanovišta bića ovog krivićnog djela. Tako slanje samo jednog pisma, nezavisno od njegovog sadrŹaja, ne moŹe predstavljati radnju ovog krivićnog djela. Međutim više istih, slićnih ili razlićitih radnji, kao što su praćenje, telefoniranje, slanje imejla ili poruka na društvenim mreŹama, uz ostale uslove uvijek predstavlja radnju izvršenja krivićnog djela proganjanja.

S druge strane, pored radnje nastojanja dosta je neodređeno šta se podrazumijeva pod neŹeljenim kontaktom. Svako ponašanje koje pasivni subjekt ne Źeli ne mora biti i krivićno djelo jer se time neosnovano i nepotrebno širi zona kriminalne aktivnosti. Sve što je nepoŹeljno za pasivni subjekt ne mora biti i štetno ili društveno neprihvatljivo, zbog ćega se mora teŹiti njegovom bliŹem određivanju kroz odbijanje, izbjegavanje zbog njegove štetnosti određenog stepena. Dakle, ono što je neprihvatljivo, uznemirujuće, dekomodirajuće za svakog prosjećnog ćovjeka, predstavlja određeni zakonski okvir neŹeljenog.

2.2. Posljedica krivićnog djela

Da bi krivićno djelo postojalo radnja izvršenja mora da proizvede određenu posljedicu u vidu izazivanja promjene Źivotnih navika, tjeskobe ili straha kod drugog lica za vlastitu sigurnost ili sigurnosti njemu bliskih lica. Ovdje se radi o posljedićnoj dispoziciji što znaći da je radnja izvršenja u ovom slućaju svaka djelatnost koja je po svojoj prirodi i karakteru podobna, odnosno dovoljna da dovede do zakonom predviđene posljedice na

¹⁷ Roberts, K. (2005). Women’s Experience of Violence During Stalking by Former Romantic Partners. *Violence Against Women*, 11, 91.

¹⁸ Stojanović, Z. (2017). 1-10.

bilo koji drugi način. Zakonodavac se pravilno opredijelio da ovo krivično djelo bude posljedično, a ne djelatnosno jer bi u suprotnom proširio i onako široku kriminalnu zonu koju uslovljavaju radnje njegovog izvršenja. Time bi pružio širu zaštitu žrtvi ali bi doveo u znatno nepovoljniji položaj potencijalnog učinioca. Ovo krivično djelo je određeno kao krivično djelo povrede jer se zahtijeva da je došlo do ozbiljnih promjena životnih navika pasivnog subjekta i psihičkih posljedica (tjeskobe i straha) za vlastitu ili sigurnost bliskih lica. Izazivanje tjeskobe i straha za vlastitu ili sigurnost bliskog lica je dosta neodređeno i približava ovo krivično djelo deliktima ugrožavanja, što očigledno nije bio cilj zakonodavca. Zahtijeva se kod svih oblika radnje izvršenja da je ona objektivno podobna da ugrozi psihičku stabilnost i spokojstvo pasivnog subjekta.

2.3. Subjektivni element

Krivično djelo proganjanja može se izvršiti samo sa umišljajem, koji mora da obuhvati sve bitne elemente. Kada su u pitanju radnje „na drugi način“ izvršilac mora biti svjestan da te radnje preduzima na način koji izaziva promjene životnih navika, tjeskobu, ili strah za vlastitu ili sigurnost bliskog lica prema kome te radnje preduzima i da to hoće. Što se tiče vrste umišljaja smatramo da treba uzeti kako je neophodno da postoji direktni umišljaj. To proizilazi iz same prirode preduzete radnje koja se preduzima uporno i kroz duže vrijeme, želeći da prouzrokuje navedene promjene u životi pasivnog subjekta. Zakonodavac je u zakonski opis unio da se radnja preduzima uporno i duže vrijeme, pa je tim pojmom obuhvatio osim subjektivnih i objektivne elemente. Ovo rješenje je inače potpuno preuzeto iz Hrvatskog krivičnog zakona, dok Slovenački zakon sadrži i odrednicu ponavljanja.

2.4. Kvalifikovani oblik djela

Teži oblik djela za koji je propisana stroža kazna zatvora postoji ako je učinilac radnju izvršenja preduzeo prema određenom licu (gdje je svojstvo pasivnog subjekta kvalifikatorna okolnost) – odnosno prema: a) sadašnjem ili bivšem bračnom ili vanbračnom partneru, b) licu sa kojim je bio u intimnoj vezi i c) djetetu. Određujući svojstvo pasivnog subjekta kao kvalifikatornu okolnost zakonodavac osnovano polazi od određenih porodičnih i emotivnih veza jer ta lica su često najranjivija i na meti izvršilaca krivičnog djela proganjanja. Ostaje nejasno zašto se zakonodavac nije opredijelio da kao kvalifikatornu okolnost propiše i težu posljedicu koja često prati ovo krivično djelo. Tako njemački krivični zakon, po značaju i ozbiljnosti, razlikuje dva slučaja: kada učinilac izazove opasnost od nastupanja smrti ili ozbiljne povrede žrtve, njenog srodnika ili drugog bliskog lica, odnosno kada je njegovom radnjom prouzrokovana smrt žrtve, njenog srodnika ili drugog bliskog lica (član 238 stav 2 i 3).¹⁹

3. PROGANJANJE U SAJBER PROSTORU

Ubrzani tehnološki razvoj uslovio je da se razvije jedan novi, od fizičkog i realnog, drugačiji prostor vršenja krivičnih djela. Ovaj prostor nije opipljiv i prostim okom vidljiv ali su mogućnosti koje pruža za svaki vid komunikacije i razmjene podataka neograničene. U savremenom globalnom svijetu teško je zamisliti život bez kompjutera, „pametnih“ smart telefona i interneta. Svakodnevnim širenjem informacionih mreža korišćenje interneta postaje dostupno skoro svakom čovjeku, što ujedno predstavlja i izazov ali i svojevr-

¹⁹ Miladinović-Stefanović (2016), 144-162.

snu prijetnju za ličnu bezbjednost i privatni život. Prateća pojava stvaranja takve sredine su i novi oblici kriminala, koji zbog načina izvršenja krivičnih djela i njihovih posljedica zahtijevaju adekvatnu krivičnopravnu zaštitu. Korišćenjem informaciono-komunikacionih tehnologija uobičajena krivična djela dobijaju nove oblike i načine izvršenja. To se odnosi i na krivično djelo proganjanja koje se sve češće vrši u sajber prostoru koji zbog distance, zaštićenosti, prikrivenosti i težine otkrivanja pogoduje njegovim učiniocima.

3.1. Pojam sajber prostora i normativno uređenje

Pod sajber (eng. Cyber) prostorom, podrazumijeva se „vrsta zajednice“ sačinjena od mreže računara u kojoj se elementi klasičnog društva nalaze u obliku bitova i bajtova odnosno, prostor koji kreiraju računarske mreže. Sajber prostor, dakle, predstavlja nematerijalni, neograničeni interaktivni prostor kreiran od računarskih mreža. Sajber prostor je vještačka tvorevina nastala kao rezultat društvenih potreba i tehnoloških inovacija. Pruža ogromne mogućnosti i u informacionom društvu predstavlja dominantni medij komunikacije. To je prostor različitih sadržaja koji je postao integralni dio života pojedinaca, poslovanja i funkcionisanja država.²⁰

Poseban segment sajber prostora jeste društvena mreža, kao vrsta internetske usluge, koji se najčešće javlja u obliku platforme, prozora ili web-stranice. To je internetski prostor, koji služi za međusobno povezivanje korisnika. Danas postoje stotine ovakvih servisa, a među najpoznatijima su: Facebook, Twitter, Instagram i YouTube.²¹ Društvene mreže su danas dominantan prostor u kome se ostvaruje elektronska komunikacija između različitih korisnika sa međusobno bliskih ili udaljenih prostora. Internetski prostor je čovječanstvu donio veliki napredak, unaprijedio razvoj nauke, olakšao poslovanje, komunikaciju i razmjenu podataka. Osim napretka on je donio i nove vidove veoma opasnog i teško razumljivog kriminala, koji se, pored ostalog, nastoji spriječiti i krivičnim zakonodavstvom. Shvatajući značaj internet kriminala međunarodne organizacije su počele da razmatraju mogućnost njegovog sprečavanja na globalnom nivou. U tom smislu donijeto je niz univerzalnih i regionalnih dokumenata koji nastoje da stvore podlogu za jedinstveno djelovanje u sprečavanju djela koja narušavaju sigurnost kompjuterskih sistema i interneta. Jedan od najznačajnijih je Konvencija o kibernetičkom kriminalu (Budimpešta, 23.11.2001.)²², koja od država potpisnica zahtijeva propisivanje krivične odgovornosti u vezi „napada na intelektualnu svojinu i odnosna prava“ (član 10-13). Shodno toj Obavezi mnoge države, uključujući i BiH, su propisale krivična djela kompjuterskog kriminala. U krivičnom zakonu Republike Srpske ova krivična djela su propisana u posebnoj glavi XXXII „Krivična djela protiv bezbjednosti kompjuterskih podataka“. Ova krivična djela su samo djelimično primjenjiva na krivično djelo proganjanja i ne pružaju dovoljnu zaštitu u određenim specifičnim situacijama, a s druge strane ni opis tog krivičnog djela ne sadrži odrednicu koja se odnosi na radnje preduzete u sajber prostoru. Sve to ostavlja prostor za naučnu raspravu i kreiranje stavova sudske prakse, o čemu će biti riječi u narednim dijelovima teksta. Uređenje sajber prostora, a posebno prostora elektronske komunikacije i društvenih mreža, zahtijeva donošenje niz drugih propisa. Bosna i Hercegovina je donijela Zakon o komu-

²⁰ Vuletić, V. D. (2017.). Upotreba sajber prostora u kontekstu hibridnog ratovanja. *Vojno delo*, 69, Beograd: Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Institut za stratezijska istraživanja, 308-325.

²¹ Preuzeto 20.4.2022, sa https://hr.wikipedia.org/wiki/Dru%C5%A1tvena_mre%C5%BEa.

²² Konvencija o kibernetičkom kriminalu. *Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori*, br. 6/06.

nikacijama²³ kojim je, između ostalog, osnovana Regulatorna agencija za komunikacije BiH, kao tijelo koje prati, nadzire i sankcioniše ovu oblast. Ovaj zakon se skoro uopšte ne bavi elektronskim komunikacijama, dok je većina evropskih država donijela posebne zakone kojima su uredile tu oblast. Elektronska komunikacija je novo izazovno područje koje zahteva pravno regulisanje, pa svaka država zakonima i podzakonskim aktima reguliše ponašanje na internetu u svojim nacionalnim granicama. Međutim, država se ne može ograničiti samo na državne granice jer su elektronski odnosi ili elektronska komunikacija globalnog karaktera.²⁴ Bosna i Hercegovina je prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju još sredinom 2016. trebala imati usvojen zakon o elektronskim medijima ali tu obavezu i usklađivanje do danas nije ispunila. Pomenuti zakon trebao bi riješiti više izuzetno važnih pitanja, kako u oblasti komunikacija, tako i u oblasti elektronskih medija. Samo da ukažemo na to da je hrvatski Zakon o elektroničkim medijima²⁵ riješio važno pitanje u procesu suzbijanja govora mržnje, tako što je jasno definisan postupak, odgovornost i sankcije za korisničke komentare ispod članaka na internet portalima. Vlasnik medija, odnosno izdavač ukoliko ne želi biti kažnjen dužan je registrovati korisnika/komentatora i jasno naznačiti koje sankcije komentator može snositi za govor mržnje. Suština je da za govor mržnje u komentarima odgovaraju njihovi stvarni autori, a ne mediji. Medij je odgovoran za registraciju korisnika, dužan je upozoriti komentatora na vidljivom mjestu o sankcijama te jasno saradivati sa pravosuđem u procesu suzbijanja govora mržnje. Slični zakoni su donijeti u Srbiji i Crnoj Gori. S obzirom na društvenu odgovornost, ali i preuzetu evropsku tekovinu BiH ima imperativ donošenja ovog zakona, kako bi se konačno uvela kontrola i u ovu oblast medijskog djelovanja, zaštitila sloboda govora, a spriječio govor mržnje i proganjanje koje se sve češće vrši putem ovih medija. Nedostatak odgovarajućeg pravnog uređenja cyber prostora direktno doprinosi rasprostranjenosti cyber proganjanja.

3.2. Proganjanje u virtuelnom svijetu

Proganjanje (uhođenje ili nametljivo ponašanje) u virtuelnom svijetu naziva se Cyberstalking (*engl. cyber – elektronika i stalking – proganjanje*) i predstavlja pojavu koja je prijetnja za sve korisnike, bilo da su pojedinci, grupe ili organizacije. Ono podrazumijeva krađu identiteta i sličnih informacija, nadziranje i praćenje, vrebanje maloljetnika za seksualno iskorišćavanje, javno optuživanje, klevetanje, sadržaj kojim se prijete i uznemirava neko lice, često da se unizi, postidi kako bi se ostvario lični interes ili da se kod njega izazove strah i nesigurnost za svoju ili bezbjednost bliskih lica ili da mu se nanese materijalna šteta. Proganjanje na internetu odnosi se na upotrebu elektronske komunikacije za proganjanje drugog lica ponavljajućom, uznemirujućom i prijetećom komunikacijom. Ono uključuje prikriveno praćenje i slijeđenje u svrhu uznemiravanja i više prijetnji od samog uznemiravanja. Kod pasivnog se subjekta javlja uvjerenje kako će proganjanje na internetu prerasti u fizičko zbog čega se javlja strah za sopstvenu ili sigurnost bliskih lica, jer se prijetnje odnose na povređivanje, zastrašivanje i neprijatne komentare.²⁶ Posljedice mogu biti veoma teške kao što su gubitak sigurnosti, samopouzdanja, posla, emotivnog

²³ Zakon o komunikacijama. *Službeni glasnik BiH*, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12.

²⁴ Dimitrijević, P. (2011). Pravna regulativa elektronske komunikacije i pravo na privatnost. *Zbornik radova*. Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 199–211.

²⁵ Zakon o elektroničkim medijima. *Narodne novine*, br. 111/21.

²⁶ Velki, T., Šolić, K. (2019). *Izazovi digitalnog svijeta*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 110.

partnera, promjene radnih i društvenih navika i odnosa. Nasilje, shvaćeno u najširem smislu, počinjeno upotrebom interneta svakako je u porastu posebno s obzirom na činjenicu da internet ima značajnu ulogu u našem svakodnevnom životu.

Već smo rekli da krivična djela protiv bezbjednosti kompjuterskih podataka ne pružaju zaštitu od krivičnog djela proganjanja putem društvenih mreža. Proganjanje putem društvenih mreža je nešto što nije vidljivo, opipljivo, materijalno je teško određivo i zbog toga se javljaju dileme da li i kako je moguće upodobiti radnje koje se preduzmu u virtualnom svijetu sa radnjama koje zakon propisuje i koje većina posmatra u realnoj fizičkoj sredini. Ukoliko razumijemo virtualni svijet i sajber sredinu to je i te kako moguće jer se danas veći dio proganjanja upravo i dešava u toj sredini, daleko od očiju i izvan fizičke stvarnosti. Ovdje se radnje preduzimaju u sajber prostoru, a posledice u vidu fizičkog i psihičkog narušavanja integriteta nastaju u radnom, tradicionalnom fizičkom i opipljivom prostoru i na ljudskom biću ili njegovim materijalnim dobrima. Radi toga ova vrsta pojave zahtijeva adekvatno pravno, prvenstveno krivičnopravno, regulisanje jer od toga direktno zavisi njena učestalost i rasprostranjenost.

Cyberstalking se javlja u tri oblika kao: 1. internet proganjanje koje se ostvaruje putem društvenih mreža, stranica, foruma i slično, 2. kompjutersko proganjanje preko neovlašćene kontrole kompjutera pasivnog subjekta i 3. proganjanje putem imeila preko neposredne komunikacije putem poruka.

Za internet proganjanje izvršilac krivičnog djela najčešće koristi legalno i neoprezno objavljene lične podatke oštećenog, poput brojeva telefona, imeil adrese i slično. Proganjanje započeto na internetu ima tendenciju da se preseli u fizički prostor, sa ozbiljnim posljedicama poput silovanja i ubistva.

Kompjutersko proganjanje može da započne od trenutka kada se kompjuter oštećenog konektuje na internet jer progonitelj od tada može da direktno komunicira sa oštećenim. Jedina mogućnost odbrane je potpuno diskonektovanje jer se radi o situaciji kao kod dizanja i spuštanja telefonske slušalice. Proganjani na taj način pokazuje i da odbija svaki kontakt i da ne želi uspostavljanje veze sa progoniteljem.

Proganjanje putem imeila se ostvaruje slanjem većeg broja imeilova različitog sadržaja na mejl oštećenog do koga je izvršilac došao slučajno ili mu ga je oštećeni dao. Odbijanje direktnog odgovora ili samo stavljanje do znanja da se ne želi kontakt, blokiranje kontakta i dolaznih mejlova, prijavljivanje administratoru društvene mreže, ostvaruje elemente upornosti i duževremenosti koju naš zakonodavac zahtijeva za postojanje krivičnog djela.

Ovdje je za utvrđivanje postojanja dužeg vremena i upornosti potrebno cijeniti na koji način oštećeni reaguje na napade koji se prema njemu preduzimaju. Oštećeni se može braniti od ovih napada: 1. ignorisanjem, 2. opomenom, 3. blokiranjem, 4. prijavom administratoru i 5. prijavom organima gonjenja.²⁷ Prvi, i najčešći, odgovor na napad je ignorisanje napadača što može da dovede do odustajanja od napada. Napadač želi da pasivni subjekt uvuče u komunikaciju, čime otvara prostor za manipulaciju, pritiske, ucjene, vrijeđanja i slično. Drugi način je pismeno opominjanje napadača da prekine sa komunikacijom ili će u protivnom snositi posljedice u vidu krivičnog gonjenja, a zatim prekidanje svake komunikacije sa napadačem. Treći odgovor je blokiranje putem opcije koja je dostupna na skoro svim društvenim mrežama i portalima i imeil platformama. Ovim se napadaču ja-

²⁷ Cyberstalking kao tendencija prelaska sa interneta na fizičko nasilje. Preuzeto 20.4.2022, sa <http://globalanalitika.com/cyberstalking-kao-tendencija-prelaska-sa-interneta-na-fizicko-nasilje/>.

sno stavlja do znanja da se sa njim ne želi upuštati u bilo koji vid komunikacije. Četvrti odgovor na napad je prijava administratoru sa zahtjevom da se ukolno određeni sadržaj koji napadač upućuje pasivnom subjektu (uvredljivi i prijeteci sadržaji). Međutim prijava administratoru može da bude i način izvršenja radnje od strane napadača. Napadač često sasvim primjerene i korektne objave i komunikaciju žrtve prijavljuje administratoru kao neprimjerenu, seksističku, sa mržnjom, rasnu i slično, sa ciljem da onemogući komunikaciju i vidljivost odgovarajućih objava koje žrtva postavlja na svom profilu u slično. Na taj način smanjuje vidljivost i pristupačnost žrtvinih objava, smanjuje broj pratilaca profila (npr. na instagramu), što izaziva psihičke traume, borbu da se to stanje prevaziđe, strah od nepoznatog i strah da virtualno ne prijeđe u fizičko nasilje. Ovo može da ima i velike ekonomske posljedice, pogotovo ukoliko pasivni subjekat ima postavljen profil putem koga ostvaruje određenu poslovnu djelatnost i finansijsku dobit. Peti odgovor je prijava organima gonjenja koji, po pravilu slijedi kada žrtva iscrpi sve prethodne načine odbrane i zaštite svog integriteta. Upravo zbog toga je najtrebnije zakonsko uređenje ove materije jer organima gonjenja je neophodan odgovarajući zakonodavni okvir da bi mogli efikasno da otkrivaju učinioca koji mreži pristupa preko lažnog identiteta, putem servera koji se nalaze u inostranstvu, a što nije moguće bez međunarodne krivičnopravne pomoći.

U novije vrijeme krivično pravo nastoji da razvije odgovarajuće odgovore na virtualne modalitete specifičnim opisima krivičnih djela i predviđanjem odgovarajućeg sistema krivičnopravnih sankcija. Radi toga među mjerama bezbjednosti postoji i zabrana pristupa internetu koju sud može izreći učiniocu, a koja se sastoji u potpunoj zabrani pristupa internetskim sadržajima i onemogućavanju izražavanja sopstvenih shvatanja i pogleda u virtualnom svijetu na određeno vrijeme. Mjerom se nastoji specijalno preventivno djelovati na učinioca kako ne bi ponovno počinio krivično djelo, odnosno nastoji se sprječavati recidivizam.²⁸ Ovakvu mjeru sigurnosnu mjeru zabrane pristupa internetu sadrži hrvatsko krivično zakonodavstvo. Sud mora obavijestiti regulatorno tijelo nadležno za elektronske komunikacije koje će osigurati njezino provođenje.

Krivični zakonik Republike Srpske sadrži širok spektar manje ili više sprovedivih mjera bezbjednosti ali ne i mjeru bezbjednosti koja bi učiniocu krivičnog djela putem interneta ili društvenih mreža zabranjivala pristupa internetu. Ovo jeste ozbiljan nedostatak sistema krivičnih sankcija koji je potrebno u što skorije vrijeme otkloniti. Međutim, kao što smo rekli BiH nije donijela zakon o elektronskim komunikacijama kojim bi bilo određeno i tijelo koje bi ovakvu mjeru bezbjednosti izvršavalo. Zato je potrebna brza zakonodavna djelatnost na ovom polju jer se u oblasti krivičnog i pratećeg zakonodavstva ozbiljno kasni za stvarnim stanjem u sajber prostoru i internet komunikacijama, pa tako i u potpunom inkriminisanju i sankcionisanju krivičnog djela proganjanja.

4. ZAKLJUČAK

Proganjanje kao krivično djelo relativno se skoro pojavilo u našem krivičnom zakonodavstvu. Ono još uvijek nije dovoljni razmatrano u nauci krivičnog prava, a sudska praksa nastoji da određene zakonske nedorečenosti i praznine objasni i dopuni zauzimanjem odgovarajućih stavova. Kada je u pitanju ovo krivično djelo može se i u uporednom pravu primijetiti živa aktivnost, kako na normativnom, tako i na praktičnom polju. Tradicional-

²⁸ Herceg Pakšić, B. (2019.). Virtualna komunikacija i izazovi kaznenog prava novog doba. In: Velki, T., Šolić, K. (eds.) *Izazovi digitalnog svijeta*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 167.

no shvatanje da se zaštita obezbjeđuje i kroz krivično djelo ugrožavanje sigurnosti postalo je prvaziđeno pred uvjerljivim argumentima koje iznosi nauka i pokazuje praksa. Potrebu ove posebne inkriminacije više niko ozbiljnim argumentima i ne može da ospori. Radi se samo o tome da je neophodno postojeća zakonska rješenja dopuniti i proširiti na takav način da jasno odrede sve neophodne elemente bića krivičnog djela. Ovdje, prije svega mislimo, na trajanje i ponavljanje radnje ali i na dopunjavanje kvalifikovanim oblikom krivičnog djela prema posljedici koju je proizvelo. Posebno se mora u opisu djela unijeti i radnja izvršenja putem interneta i društvenih mreža jer se proganjanje danas sa realnog fizičkog prostora seli u sajber prostor. S druge strane ono iz sajber prostora proizvodi direktnu posljedicu u realnoj fizičkoj sredini i na fizičkom licu, pasivnom subjektu ili njegovom drugom dobru. Sve to traži stalnu aktivnost zakonodavca, posebno u oblasti pratećeg nekrivičnog zakonodavstva od koga zavisi primjena krivične norme i određene sankcije, kao što su mjere bezbjednosti. Osim toga, ako imamo u vidu složenost ove materije, sve to zahtijeva stalno usavršavanje organa otkrivanja i gonjenja i angažovanje dodatnih materijalnih sredstava i ljudskih resursa. Krivično zakonodavstvo Republike Srpske učinilo je dobre početne korake na ovom polju, što se mora cijeniti, ali je neophodno dalje dopunjavanje i poboljšavanje opisa krivičnog djela proganjanja ali i krivičnih djela protiv bezbjednosti kompjuterskih podataka koja su u tijesnoj vezi sa ovim krivičnim djelom kada se ono izvršava putem interneta i društvenih mreža. Takođe neophodno je da se propišu i odgovarajuće mjere bezbjednosti poznate u uporednom krivičnom zakonodavstvu i da se elektronske komunikacije uredi zakonom, kao što to zahtijevaju i obaveze koje je BiH preuzela u postupku pristupanja Evropskoj uniji.

LITERATURA

Monografije, članci

- Dimitrijević, P. (2011). Pravna regulativa elektronske komunikacije i pravo na privatnost. *Zbornik Radova*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske Opšti dio* (1. izdanje). Banja Luka: Panevropski univerzitet "APEIRON".
- Kovačević, M. Maljković, M. (2016). Proganjanje – kriminološki i krivičnopravni aspekti. Beograd: *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 35.
- Kovačević, M. (2018). Proganjanje – opšta razmatranja i uporednopravni pregled. Beograd: *Strani pravni život*, 1.
- Malsch, M. (2007.). Stalking, Do criminalization and punishment help?, *Punishment & Society*, 9, 205.
- Miladinović-Stefanović, D. (2016). Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72.
- Roberts, K. (2005). Women's Experience of Violence During Stalking by Former Romantic Partners. *Violence Against Women*, 11.
- Stojanović, Z. (2017). Proganjanje-novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije. In: Ignjatović Đ. (ed.) *Kaznena reakcija u Srbiji. VII deo*, Beograd: Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet, 1.
- Vuletić V. D. (2017.). Upotreba sajber prostora u kontekstu hibridnog ratovanja. *Vojno delo*, 69. Beograd: Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Institut za stratejska istraživanja.
- Velki, T., Šolić, K. (2019). *Izazovi digitalnog svijeta*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Pravni izvori

Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Komentar krivičnog zakonika Republike Srpske*. Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske.

Krivični zakonik Republike Srpske 2017. *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 64/17, 104/18, 15/21 i 89/21.

Krivični zakonik. *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

Kazenski zakonik – KZ-1. *Uradni list RS*, br. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20 i 95/21.

Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15 - Ispravak, 101/17, 118/18, 126/19 i 84/21.

Konvencija o kibernetičkom kriminalu. *Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori*, br. 6/06.

Zakon o komunikacijama. *Službeni glasnik BiH*, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12.

Zakon o elektroničkim medijima. *Narodne novine*, br. 111/21.

Internet izvori

Cyberstalking kao tendencija prelaska sa interneta na fizičko nasilje. Preuzeto 20.4.2022, sa <http://globalanalitika.com/cyberstalking-ka0-tendencija-prelaska-sa-interneta-na-fizicko-nasilje/>;

Online harassment and cyberstalking. Preuzeto 19.4.2022, sa <https://www.privacyrights.org/consumer-guides/online-harassment-cyberstalking>;

Protection from Harassment Act 1997. Preuzeto 19.4.2022, sa <https://www.legislation.gov.uk/uk-pga/1997/40/contents>;

Criminal Offense Persecution in Physical and Cyber Space

Summary: The criminal offense of persecution was introduced into our criminal legislation by the Criminal Code of the Republika Srpska from 2017. This is a new criminal offense whose legal regulation, due to its nature, is very difficult to solve in an appropriate way. Therefore, in practical application, there are a number of doubts related to the act of execution, its intensity and duration, consequence and causal relationship. In addition, case law, as well as theory, are still in the sphere of physical and real space when they observe this act and its distinction from other crimes of a similar nature. However, there is a new, so far less known, and freely speaking dominant space in which the work is performed, and that is cyberspace or environment. The legal regulation of activities in this area in Bosnia and Herzegovina is very late, which creates great difficulties in the application of the incrimination of persecution committed in the virtual world. This is exactly what the author is talking about, but not limited to that segment. The goal is to dissect the essential elements of this crime, place the crime in physical and cyberspace and point out the existing and necessary legislative regulations in criminal law and in a broader sense of the word that are related to that legislation.

Keywords: persecution, enforcement action, cyberspace, legislation.

